

Janez Menart

NA KRIŽPOTJIH PREVAJANJA

Ko sem pripravljal izbor Lamartinovih pesmi za zbirko *Lirika*, sem v knjigo želel vključiti tudi pričujočo, tedaj že dolgo napisano razpravo. Z njo sem tistim, ki bi jih to zanimalo, želel prikazati, kako zapleteno je prevajanje poezije in koliko dela zahteva. Toda med svojimi tisočeriimi papirji nikakor nisem mogel najti rokopisa, ki pa sem ga zdaj, ko se leta nabirajo in jaz počasi pospravljam za sabo, po naključju vendarle odkril; bil je na svojem logičnem mestu med mojimi proznimi pisanji, in kot se rado zgodi tudi drugim ljudem, ga nisem iskal samo tam, kjer bi ga po logiki moral.

No, zdaj je besedilo tu, in zaradi tematike, ki ne zastara, sem se ga odločil objaviti. Članek je bil napisan za neko radijsko jezikovno oddajo na prošnjo urednika, ki me je spodbudil, naj bi iz lastne prevajalske prakse prerešetal za poslušalce kak svoj prevod poezije. Zaradi avtentičnosti članka za to objavo nisem nič predeloval in popravljaj, zlasti še nisem slušnega sloga besedila spreminjal v tiskovno obliko. Izpustil ali dodal sem le kakšno besedo, ki bi ustvarila preveliko zev med slušnim in bralnim dojemanjem, na koncu pa dodal še nekaj zaključnih stavkov za to objavo.

Po radiu pred desetletji prebrani članek se je glasil takole:

Če so naša podedovana mnenja na račun slovenske revščine na nekaterih, predvsem tehničnih področjih bila pred več desetletji morda še upravičena, so danes prav gotovo povsem odveč. Po zgodovinskih spremembah, ki so ji dale novo družbeno veljavo, z njo vred pa tudi boljše razvojne možnosti, je slovenščina prav bliskovito dotekla vse, za kar jo je prikrajšala preteklost in zlasti še po drugi svetovni vojni postala jezik, ki obvlada ves snovni in umski svet današnje dobe.

Že od nekdaj pa je slovenščina vsega zavidanja vredna na pesniškem območju, kjer po gibčnosti in možnostih prekaša mnoge druge jezike. Zaradi slogovnih posebnosti, številnih rim in naglasnih svoboščin je izredno hvaležna za ustvarjanje in prevajanje v vezani besedi. Prav gotovo je to eden glavnih vzrokov, da imamo Slovenci, na splošno vzeto, skoraj gotovo najboljše pesniške prevode v Evropi.

Seveda pa se ob prevajanju v vsak jezik v nekaterih primerih pojavijo težave, ki jih včasih ni mogoče zadovoljivo premagati in se je treba odločiti za najmanjše zlo. Zato torej ne bom, kot bi bilo pričakovati iz prej povedanega, navajal prevodnih mest, pri katerih se je slovenščina pokazala za okretnejšo od drugih jezikov, temveč se bom osredotočil na enega iz primerov svojega prevajanja, kjer je močno škripalo, preden je nastala sprejemljiva rešitev. Obenem želim mimogrede tudi nakazati, koliko dela je včasih z enim samim verzom.

Da bi stvar ne bi bila preveč zapletena, sem izbral prvi dve kitici Lamartinove pesmi JEZERO, ki sem jo prevedel in objavil v reviji Beseda, že leta 1954, to je, pred dobrimi dvajsetimi leti, in sem zdaj pred kratkim prevod samo popravil. Razčlenil bom torej te popravke.

Francosko besedilo prve kitice te pesmi zveni takole:

Ainsi, toujours poussé vers de nouveaux rivages,
 Dans la nuit éternelle emportés sans retour,
 Ne pourrons-nous jamais sur l'océan des âges
 Jeter l'ancre un seul jour?

Dobesedni prevod bi se glasil nekako takole:

Mar, zmerom pehani proti novim obalam
 in v večno noč odnašani brez vrnitve,
 ne moremo na oceanu vekov
 vreči sidra za en sam dan?

Francoske verze sem pred leti prevedel takole:

Kaj res ni dano nam, da bi – hiteči
 čez morje let nenehno v nov pristan –
 uspeli v nepovratnost sidra vreči
 vsaj za en dan?

Ohlapnosti in zastranitve od izvirnika so v prevodu nastale zaradi tega, ker sta me utesnjevala oblika z določeno verzno mero in z rimami, predvsem pa še zapleten neslovenski besedni red in trpni način izražanja, ki je za slovenščino v tem primeru povsem nesprejemljiv. S prevodom kitice že takrat nisem bil zadovoljen, nisem pa si še znal pomagati, ker sem imel za sabo še premalo vaje. Čez leta pa sem pesem skušal popraviti.

In kje sem si kot prevajalec vzel preveč svobode?

Hiteči čez morje let nenehno v nov pristan je preveč ohlapno za francoski *zmerom pehani proti novim obalam in v večno noč odnašani*; predvsem *hiteči* ni isto kot *pehani*, saj prvo pomeni nekaj hotenega, izvirniki pa ima poudarjeno pasivnost. To pomanjkljivost se dá hitro popraviti kar v istem verzem okviru, če namesto *hiteči* uporabimo besedo *blodeči*, torej *blodeči čez morje let nenehno v nov pristan*. Druga pomanjkljivost prevoda je v tem, da *nenehno v nov pristan* izvorniku ustreza samo na videz, po duhu pa ne. Tu me je zavedlo to, da misel tudi v izvorniku tu očitno ni precizna, ker jo je pesnik povedal malo bolj gostobesedno zato, da je dobil rimo *rivage* na besedo *âge* v tretjem verzu. Treba je torej bilo izbrskati bistvo misli. *Pehani zmerom proti novim obalam* po natančnem premisleku ne pomeni nič drugega kot *blodeči*, če ta izraz uporabimo s plovbo po morju. Pesnik namreč ni hotel reči, da jadramo od ene obale do druge, temveč da nemočno blodimo. Zato slovensko besedilo *nenehno v nov pristan* ni samo ohlapno in nepotrebno, temveč tudi v nasprotju s pesnikovo prispodobo o človeku, ki kakor nemočna barka blodi po morju v večno noč, to je, v smrt. Če smo uporabili zdaj po novem besedo *blodeči po morju let*, potem lahko torej *nenehno v nov pristan* brez škode, celo v korist prevodu, izpustimo, saj je samo nekakšno dopolnilo pojma *bloditi*. S tem pa dobimo zdaj v verzu prostor za doslej izpuščeno, precej pomembno misel v *večno noč*

odnašani brez vrnitve; ta izpustitev predstavlja namreč najhujšo pomanjkljivost prvotnega prevoda. *Brez vrnitve* imamo pravzaprav dovolj dobro povedano že v naslednjem verzu prevoda, ki se glasi *uspeli v nepovratnost sidra vreči*, tako da bi bilo potrebno zdaj v drugo vrstico prevoda zajeti samo še *odnašani v večno noč*. To bi zdaj zlahka vstavili, toda z izpustitvijo besed *nenehno v nov pristan* smo izgubili rimo *vsaj za en dan* v zadnjem verzu. Na srečo ima izvornik v tretjem verzu izraz *ocean*, ki nam v prevodu posluži za rimo, da ni potrebno spreminjati zadnjega, z njim pa tudi predzadnjega verza, ki sta dobra. Zdaj, ko imamo na koncu verza rimo, lahko vnesemo vanj *odnašani v večno noč*, torej, recimo, *blodeči v večno noč, odnašani čez časa ocean*. Takoj seveda opazimo, da bi bil tak verz zdaj za dva zloga predolg, pa tudi, da beseda *odnašani* pravzaprav samo moti, ker dovolj pove že beseda *blodeči*. Če zdaj *odnašani* izpustimo, dobimo: *blodečil v večno noč čez časa ocean*. Smiselno je v redu, samo verz šepa, ker se začenja s poudarjenim zlogom. Zato namesto *večno noč* vzamemo recimo *brezmejno* ali *neskončno noč*, ali še bolje, recimo, *brezdanjo*, ki se s svojim a-jem lepo ujame z a-ji v besedah *časa ocean*, razen tega pa se tej romantični podobi še nekako bolj prilaga zaradi manjše uporabljani besede. Slednjič spremenimo še množinsko obliko *sidra* v edninsko, ki se v tej zvezi bolje sliši – in prevod kitice je kar zadovoljivo končan:

Kaj res ni dano nam, da bi – blodeči
v brezdanjo noč čez časa ocean –
uspeli v nepovratnost sidro vreči
vsaj za en dan?

Primerjajmo zdaj z dobesednim prevodom izvornika:

Kaj, zmerom pehani proti novim obalam,
v večno noč odnašani brez vrnitve,
ne moremo na oceanu vekov
vreči sidra za en sam dan?

Primerjava nam pokaže, da sta smisel in podoba zdaj ohranjeni v celoti, v zelo veliki meri pa tudi samo besedno gradivo. Odmik od izvornika je nastal samo toliko, da smo za izvorno besedilo *zmerom pehani proti novim obalam* uporabili izraz *blodeči*, kar je sicer nekoliko poenostavljeno, vendar po smislu in podobi isto. Prav ta beseda *blodeči* pa je, kot smo videli, omogočila vse popravke, zaradi nje sem lahko vnesel vse tiste misli in podobe, ki so za pesem bistveni.

Še bolj zanimivi so bili popravki, ki sem jih vnesel v prvotni prevod druge kitice iste pesmi. Nastalo je kar sedem različnih prevodov. Zato si po predhodnem poslušanju izvornika in dobesednega prevoda oglejmo vseh sedem izbranih možnosti prevoda v njihovih končnih oblikah.

O, lac! l'année à peine a fini sa carrière,
Et près de flots chéris qu'elle devait revoir,
Regarde! je viens seul m'asseoir sur cette pierre
Où tu la vis s'asseoir!

Dobesedni prevod:

O, jezero! Leto je komaj končalo svoj tek

in k tvojim milim valom, ki naj bi jih ona spet ugledala,
glej, prihajam sam sedet na skalo,
kamor si videlo sestiti njo.

Prvotni prevod v verzih se je glasil takole:

O, jezero! Še leto ni končalo,
in že sèm k tebi, kamor njej ni moč,
prihajam, glej, zdaj sam sedet na skalo,
kjer ona je nekoč.

Zadnja dva verza tega prevoda sta prav v redu, zato sem ju sprva želel ohraniti, pri tem, da bi popravil dve stvari, ki sta me motili, in sicer: v prvem verzju stavek *še leto ni končalo*, ker ne rečemo tako, ampak *se ni končalo*, ali *leto je minilo*, *prešlo* ali kako drugače; v drugem verzju pa stavek *kamor njej ni moč*, kar je povedano preveč po svoje za smisel *k valom, ki naj bi jih ona spet ugledala*, čeprav je bistvo ohranjeno in celo še dopolnjeno iz podatkov o resničnih dogodkih: pesnik se je bil namreč spoznal s svojo oboževanko ob jezeru in se z njo domenil, da se prihodnje leto srečata v istem letovišču; ona pa ni mogla priti, ker je hudo zbolela in pozneje tudi umrla.

Prav ta podatek mi je tudi pomagal k rešitvi drugega verza. Pojasnil mi je namreč, da je bilo glavno, kar je pesnik hotel z njim povedati to, da naj bi oboževanka prišla k jezeru na ponovno svidenje s pesnikom; to se pravi, da je za smisel verza vseeno, ali rečem, da naj bi *ona* ugledala jezero, ali da naj bi pesnik ugledal njo, ali da naj bi se pesnik spet srečal z njo ob jezeru.

Sprva sem poskušal rešiti vsaj tretji verz prvotnega prevoda, ker že zadnjega nisem mogel. Prva varianta:

O, jezero! Še leto ni zbežalo,
in semkaj, kjer naj bi ugledal spet
obraz njen mili, kot nekoč, na skalo
prihajam sam sedet.

Tretji verz se mi je zdel prerazsekkan, *zbežalo* za leto pa tudi ni bilo najboljše. Zato sem poskusil z *minilo*, s čimer sem se moral odpovedati tudi rimi v tretjem verzju *na skalo*, ki je tako lepo stala kot temeljni kamen kitice, in najti kaj drugega. Druga varianta:

O, jezero še leto ni minilo,
in sèm, kjer Njo naj bi ugledal spet,
na skalo, od spominov Nanjo milo –
prihajam sam sedet.

Od spominov nanjo, milo je bilo predaleč od izvirnika. Tretja varianta:

O, jezero! Še leto ni minilo,
in sèm, kjer z njo naj bi se našel spet,
na kleč, kjer zrlo si nje lice milo,
prihajam sam sedet.

Kleč je bilo v tej zvezi nepesniško, *nje lice milo* pa preveč pesniško. Četrta varianta:

O, jezero! Avgust je kot pred leti,
in sèm, kjer Njo naj bi ugledal spet,
na kleč, kjer Njo si videlo sedeti,
prihajam sam sedet.

To je bilo boljše, ampak *kleč* je še ostala, pa tudi ime *avgust* mi je zbuvalo pomisleke, ker je bilo tujek iz stvarnih podatkov zunaj izvirnikovega besedila. Vendar sem kljub temu še enkrat poskusil z njim. Peta varianta:

O, jezero! Spet je avgust kot lani
in sèm, kjer naj bi jo ugledal spet,
na skalo, ki spomine nanjo hrani,
prihajam sam sedet.

Spomine nanjo hrani je bilo spet presvobodno, razn tega je ostal tudi *avgust*. Zato sem že v obupu vsekal kar na slepo, čeprav sem vedel, da avgust ni spomladi. Šesta varianta:

O, jezero! Spet je pomlad vzcvetela,
in sèm, kjer z njo naj bi se našel spet,
na skalo, kjer nekoč sva dva sedela
prihajam sam sedet.

To bi bilo kar dobro, vendar je bila pomlad izmišljena in v nasprotju z dejstvi, jeseni pa se ni dalo spraviti v zvezo z rimo na -ela. Tedaj pa se mi je sama od sebe posvetila povsem nova možnost, ki je v hipu združila dotedanje najboljše rešitve posameznih verzov.

O, jezero! Glej, leto spet prešlo je,
in sèm, kjer z njo naj bi se našel spet,
na skalo, kjer si naju zrlo v dvoje,
prihajam sam sedet.

Ta prevod se je sicer za malenkost odmaknil od izvirnika, namreč toliko, da je v sliko poleg oboževane ženske zajel tudi pesnika, kar pa je povsem v skladu z nadaljevanjem pesmi, kjer je ves čas na enak način omenjan tudi pesnik. To je razvidno iz preostalega besedila, ki sem ga za knjižno objavo popravil še marsikje drugje, obenem pa ponovno spremenil še tretji verz prve kitice, ker me je motila beseda *nepovratnost*, ki je v njem nepotreben hrvatizem. Tako se zdaj prevod pesmi v svoji končni obliki glasi takole:

JEZERO

Kaj res ni dano nam, da bi – blodeči
v brezdanjo noč čez časa ocean –

v minevanje uspeli sidro vreči
vsaj za en dan?

O, jezero! Glej, leto spet prešlo je
in sèm, kjer z njo naj bi se našel spet,
na skalo, kjer si naju zrlo v dvoje,
prihajam sam sedet.

Kot zdaj si rjulo pod stozobo steno
in se metalo na njen ostri bok,
kot zdaj je veter nosil tvojo peno
na prstke njenih nog...

Ne pomniš več? Veslala sva v večerno
spokojnost zarje. Mir, sam mir povsod.
Le vesla rezala enakomerno
so v molk vodá si pot.

Potem so se nenadoma vzdramili
začarani bregovi v tih odmev;
prislúhnili so vali; in njen mili,
nadzemski glas je pel:

»O, Čas, ustavi se! Ve, ure nežne,
naj se vam ne mudi!
Naj naužijeva slasti se bežne,
slasti najlepših dni!

Dovolj nesrečnih je, ki vas rotijo;
o, čujte jih, hitíte!
Končajte dneve jim, ki jih težijo!
Na srečne – pozabíte!

Vendâr zaman kak hip si izgovarjam:
čas teče, čas beži...
'Počasi!' prosim noč. A zgodnja zarja
že sence razprši.

Ljubímo torej! In ko čas nam daje,
naužijmo se slasti:
brez cilja človek je, čas brez pregraje –
čas mine, s časom mi.«

Čas ljubosumnež! kaj res hipi sreče,
ko nam ljubezen slast v valéh vali,

ubežé nam z istim begom kot moreče
verige težkih dni?

Kaj res, da še njih sled zbledi v pozabi?
Povsem zgubljeni? Res za zmerom preč?
Jih čas, ki nam jih dá, ki jih ugrabi,
ne vrne níkdar več?

O, večnost, nič, o mračne globokósti!
kam z dnevi, ki v goltance vam drvé?
Povejte, nam kdaj vrnete sladkosti,
ki z njimi se gubé?

O, jezero, čeri, votline skrite,
ki čas ohranja vas in vas mladí,
z lepoto svojo večno ohraníte
mi vsaj spomin noči!

O, jezero! Naj mir tvoj, naj viharji,
naj grički, ki se krog in krog smeje,
in črne smreke in čeri – stražarji,
ki ti v vodé strmé;

naj ta zefir, ki bega drgetaje,
in šum, ki se od brega v breg lovi,
in iskra zvezda, ki ti migotaje
bledični val srebri;

naj veter, ki ječi, trs, ki vzdihuje,
naj blagi vonj, ki v zraku trepeta,
naj vse, kar človek vidi, vonja, čuje,
ponavlja v vek: »Ljubila sta . . .«

Mimogrede naj omenim še to, da je to po mnogih mnenjih ena najlepših pesmi v francoski poeziji. Francozi so na mestu, kjer naj bi bila nastala njena zamisel, postavili lep pomnik. Povsem naravna je bila torej moja želja, da bi na taki izjemni umetnini preizkusil moč slovenščine in pa svoje prevajalske sposobnosti ter pesem posredoval našim ljudem v kar najlepši obliki. Koliko sem pri tem uspel, pa naj presodijo bralci.